

Рецензия

на представен за защита пред научно жури на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2.Психология, научна специалност: Възрастова и педагогическа психология

Автор на дисертационния труд:

Христо Попниколов

Тема на дисертационния труд: **„Психологическа защитна доминанта на обвиняемия по време на разпит в досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес“**

Научен ръководител:

доц. д-р Стоил Мавродиев

Получени материали: дисертация, автореферат

1. Съдържание и структура на дисертационната разработка

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 207 страници, разпределени в увод, три глави, заключение, изводи и литература. Използваните за написването и литературни източници са на кирилица и латиница.

Още в уводната част докторантът обозначава значимостта на използваните понятия психологична защита, памет, висша нервна дейност и значимостта им за съдебно-психологичната практика в поведението на обвиняемите. Той определя разпитът като „второ сигнален източник на информация“(с.6), който има своя структура, свързана с необходимостта от получаване на информация за нагласите, мотивите и поведението на личността на обвиняемия. Като всяка друга ситуация, свързана с висока степен на емоционално напрежение, и тази при разпита зависи от професионалните умения на водещия го, както и психологичните характеристики на обвиняемия. Докторантът обуславя като доминираща психологичната му защита, тъй като, според него, тя „стабилизира личността в критичните условия на противодействие“, когато обвиняемият се възприема като обект на процесуални действия. В подобна ситуация

„максимално се защитава от неблагоприятните външни влияния, но с цената на много усилия и огромна загуба на нервно-психическа енергия, което повишава собствената му уязвимост, вместо да допринася за нейното намаляване“.(с.7) Това дава основание научния интерес на докторанта да се насочи към Характеристиките на психологичната защита е предметна област на интерес на докторанта в настоящия дисертационен труд.

Първата глава, назована „Теоретична постановка на проблема“ поставя акцент върху личността на обвиняемия, чрез представяне на неговия правен статус като „централен субект на наказателния процес“ (чрез цитати от наказателния кодекс и тяхното интерпретиране). В частта, описваща правната характеристика на разпита, последният подробно се предлага в двете фази на процеса (досъдебен и съдебен), чрез различните му компоненти. От психологична гледна точка, докторантът целесъобразно извежда значимостта на доверителността в контакта между разпитвания и разпитващия за намаляване на негативизма и противопоставянето в общуването между тях. Характеристиките на отделните етапи в наказателния процес и правната им рамка са също подробно поднесени. Развива се идеята, че противоречията в показанията, тяхното разкриване и открито коментиране повишава тревожността и стреса и усилва фиксацията върху едни и същи мисли и интелектуални опити за търсене на алтернативи за изход от създадената ситуация. Докторантът обръща внимание на факта, че процедурите, предвидени в разпоредбите на чл.277 от НПК на практика показват наличие на „добре структурирана и законово обоснована преса върху обвиняемия, чиято цел е получаването на крайния резултат – извличането на правдиви показания и ефективно приключване на съдебната процедура“ (с.49)...“обясненията на обвиняемия са такива не само когато са дадени при разпит, но и когато той ги дава в качеството си на участник във всяко друго процесуално действие“(с.50)

Към психологичните изследвания на обвиняемия са отнесени ценностните личностни диспозиции, а също и рефлексията спрямо степента на доказуемост на престъплението, както и състоянието му по време на разследването. Според автора, в зависимост от тези обстоятелства възникват две различни стратегии в поведението на обвиняемия. Едната от тях е свързана със стремежа да се избяга от правосъдието и справедливото наказание. Другата предполага осъзнаване на неизбежността на съдебния процес и необходимостта от дълбоко и искрено разкаяние за извършеното.

Първата от стратегиите на поведение води до изработката на съответни защитни тактики, до формиране в съзнанието му на защитна доминанта. В активния си вариант тя е свързана с даване на лъжливи показания, унищожаване на веществени доказателства, създаване на фалшиви доказателства, оказване на влияние върху свидетели. Пасивната защитна тактика представлява отказ от сътрудничество със следователя без използване на активни средства за противодействие. Защитната доминанта на обвиняемия определя направлението на неговата психическа дейност, чрез която се поддържат конкретни защитни позиции в процеса на разпита и провеждането на цялостното разследване. Под влияние на породената от нея възбуда и концентрация, всяка дума и действие на следователя предизвикват поток от асоциации, свързани с разнообразни теми, имащи някакво отношение към инкриминираното деяние.(стр.59) Личностните характеристики, обуславящи поведението на обвиняемия са много подробно представени и заемат значимо място в теоретичния анализ на изследвания проблем.

2. Адекватност на изследователската програма с темата на дисертацията

Втората глава, озаглавена „Дизайн на психологичното изследване“ съдържа изследователските идеи на автора, представени чрез целта, задачите и хипотезата на проведено психологично изследване със 120 обвиняеми мъже, намиращи се в следствените арести, в общежитията на Затвора в гр. Бобов дол и гр. София, общежитие Самораново и арестувани в РДВР Благоевград, с които се осъществяват активни процесуални действия. Предмет на изследването е проявите на психическата защитна доминанта на обвиняемите в двете фази на разпита (досъдебна и съдебна) Докторантът успешно обосновава необходимостта от изследване на функционирането на психичната защитна детерминанта, чрез взаимодействието между самооценката на обвиняемия, темпераментовите му особености и равнището на тревожност. Логично звучи и идеята за влиянието на криминалния и пенитенциарен опит за нейните прояви. Задачите на изследването са представени приоритетно в научната си насоченост. В изследователската извадка преобладават лица с наличен криминален опит (66,7%) и два пъти по-малко без такъв (33,3%), което не намалява възможността за включване на криминалната активност като променлива в изследването. Предложени са една основна и пет конкретизиращи хипотези, които синхронизират с поставените цел и задачи на изследването.

В изследователския арсенал са предложени батерия от психологични въпросници (писмени и проективни) които са релевантни на поставената изследователска цел. Те включват: 1. Личностен въпросник на Айзенк; 2. Въпросник за предпочитани стратегии за справяне със стреса (COPE) (Carver, Scheier, Weintraub, 1989); 3. Тест за измерване на когнитивните стилове по Slocum; 4. Експериментална техника за регистрация на самооценката на Дембо-Рубинщайн; 5. Цветови проективен тест на Люшер. Статистическите методи, за обработка на получените резултати, са прецизно подбрани в съответствие с повдигнатите хипотези. Използвани са: 1- дескриптивна (описателна) статистика – за изчисляване стойността на средната аритметична величина, стандартното отклонение и други мерки на централната тенденция; 2- статистически методи за проверка на издигнатите хипотези -t-тест (Independent-Samples T-Test), регресионен анализ, хи-квадрат анализ (Chi-square analysis), корелационен анализ по Спирман и по Пиърсън (Spearman correlation analysis; Pearson correlation analysis). Определям цялостната конструкция, на дизайна за изследването, като адекватна, добре обмислена и отговаряща на изследователските търсения на докторанта.

3. Умение на докторантката да интерпретира и обобщава изследователски данни

Резултатите от проведеното изследване докторантът предлага в Глава 3 озаглавена „Анализ на резултатите от изследването“. В нея са представени аналитично взаимовръзките между аритметичните данни и повдигнатите хипотези. Резултатите са предложени в логическа последователност – първо за цялата извадка по променливите екстраверсия-интроверсия, емоционална стабилност-емоционална нестабилност, психотизъм; личностни стратегии за справяне със стрес, налични когнитивни стилове, самооценка и тревожност при изследваните лица. Доказана е положителна връзката между емоционалната лабилност и търсенето на инструментална подкрепа (искане на съвет, помощ, информация) и отрицателна между нея и психотизма. Следва влиянието на криминалния опит върху променливите.

Доказва се, че той повлиява всички стратегии за справяне със стреса, но най-значимо: планирането, активното справяне, потискането, позитивното преосмисляне и развитието и психическата дезангажираност. Като цяло, обаче, криминалният опит не повлиява когнитивните процеси, свързани с проследяване и преценяване на информацията от околните, както и самооценяването на здравето, ума, характера, щастието, семейството, приятелите, волята, амбицията и успехите и нивата на тревожност. Това са съществени характеристики, които детерминират личността на престъпника, което определя и емоционалната му устойчивост. Вероятно, търсейки различното Христо Попниколов с изследователска коректност търси връзката между самооценката и невротизма и между нея и нивата на психотизъм. От общо повдигнатите шест хипотези, пет се потвърждават, а една статистически се отхвърля, което е доказателство за отговорното му отношение към интерпретацията на получените резултати. Изразявам положителната си оценка относно умението на автора да анализира данни и да обосновава тяхното съдържание. Благодаря за това, че се е съобразил с предложенията, направени за вътрешната защита, относно обосноваването и представянето на изводите от проведеното изследване и описанието на научните приноси от цялостния дисертационен труд. Приемам така предложените приноси с малки корекции, а именно:

1. Изведени са основни характеристики на личностната структура и проявите на психичната защитна доминанта на обвиняеми лица по време на разпит.

2. Изследвани са различията, според криминалният опит на обвиняемите, по отношение на структурата и проявленията на психичната им защитна доминанта по време на разпит. Доказано е, че обхватът на криминалният опит положително повлиява защитната стратегия на поведение по време на неговото провеждане, което подпомага практическата работа на специалистите, провеждащи и участващи в разпита.

3. Доказва се, че самооценката няма значима роля при първоначалното формиране на психологичната защитна доминанта, но повлиява невротизма и психотизма на обвиняемите.

4. Предложена е условна схема и насоки за водене на разпит, насочена към ограничаване влиянието на защитната стратегия на поведение по време на разпит.

4. Цялостно впечатление от представения за защита, пред научно жури, дисертационен труд

След цялостното ми запознаване с дисертационния труд на Христо Попниколов и отчитайки преодоляването на установените проблемни зони от вътрешната защита, смятам, че в настоящия си вид разработката притежава качествата, необходими за научен формат от този вид. Това ми дава основание да предложа на членовете на научното жури да присъдят на автора и научната и образователна степен „доктор” в Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2.Психология/ Възрастова и педагогическа психология.

06.09.2021 г.

Рецензент:

/ доц. д-р Р. Манчева/